

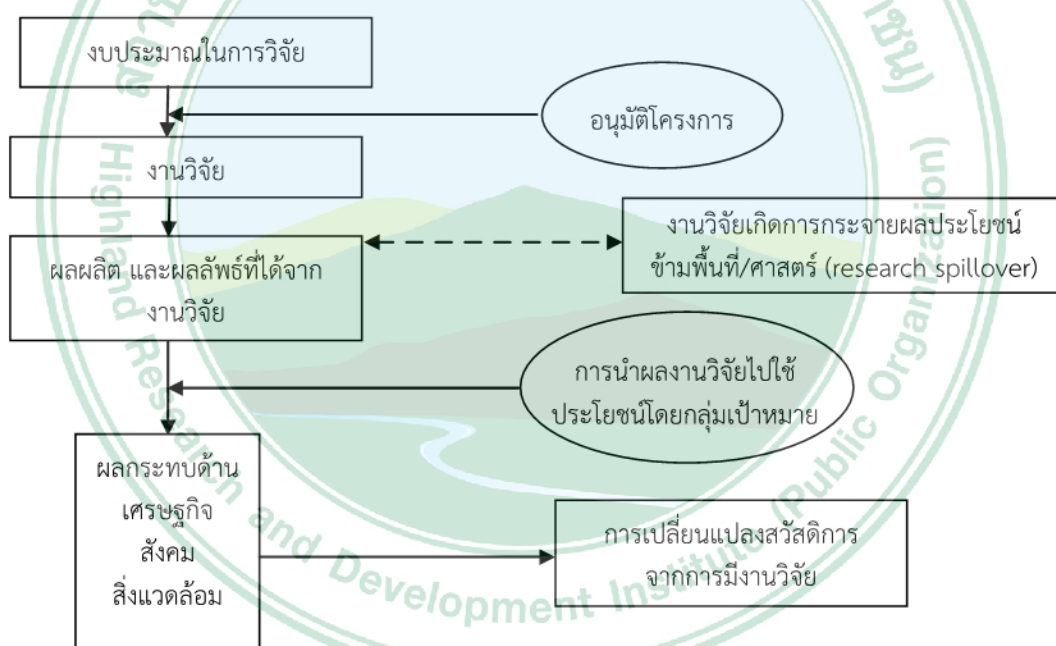
บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในบทนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา ทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย แนวทางการประเมินผลงานวิจัย แนวทางการขับเคลื่อนการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ และแนวทางการบริหารจัดการงานวิจัย รวมทั้งนโยบายและแนวทางการวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการประเมิน

การประเมินผลสำเร็จของงานวิจัย สวพส. ที่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เริ่มต้นจากการพิจารณาการลงทุนในงานวิจัย ก่อให้เกิดผลผลิต (Outputs) ผลลัพธ์ (Outcomes) และผลกระทบ (impacts) โดยที่ผลประโยชน์จากงานวิจัย อาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น สร้างรายได้ บรรเทาความยากจน สร้างความมั่นคงด้านอาหาร เกิดการผลิตที่ยั่งยืน หรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สมพร อิศวิลานนท์ และสุวรรณา ประณีตวงศ์, 2547) ในทางเศรษฐศาสตร์ ผลของโครงการวิจัย ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ การผลิต การบริโภค และสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบของสวัสดิการของสังคมที่ดีขึ้น กรอบแนวคิดในการประเมินผลกระทบของงานวิจัยแสดงดังภาพที่ 2.1

ที่มา: ปรับปรุงจาก สมพร อิศวิลานนท์ และสุวรรณา ประณีตวงศ์, 2547

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการประเมินผลกระทบของโครงการวิจัย

2.2 แนวทางการประเมินผลงานวิจัย

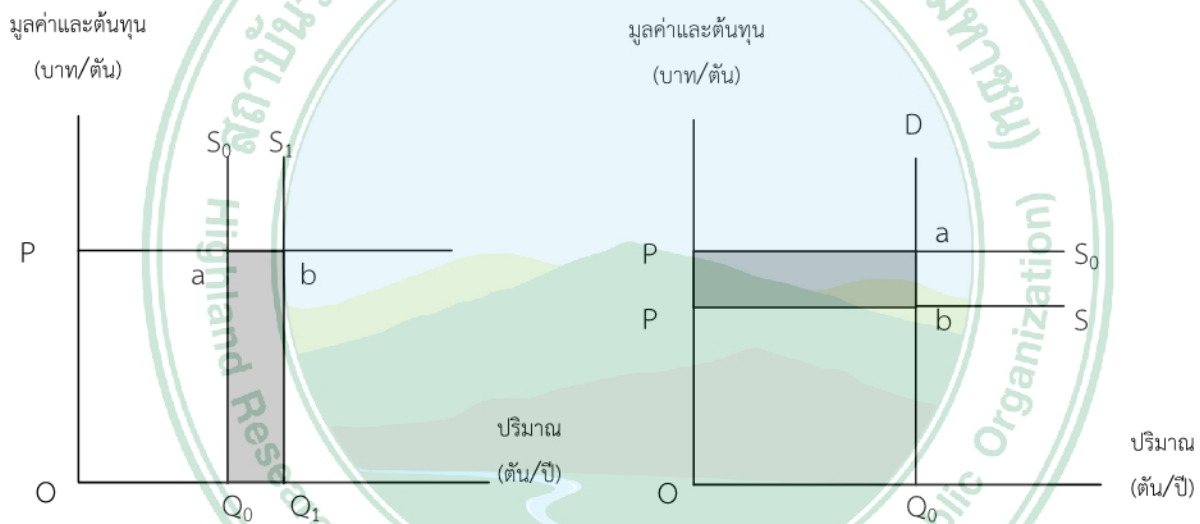
การประเมินผลสำเร็จจากงานวิจัยเป็นหนึ่งในขั้นตอนของการประเมินผลภายหลังสิ้นสุดโครงการวิจัยแล้ว (Ex-post Evaluation) ซึ่งการประเมินผลหลังจากงานวิจัยเสร็จสิ้นนี้ สามารถประเมินใน 3 ประเด็นหลัก คือ การประเมินผลผลิต (Outputs) เช่น นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ จำนวนสิ่งพิมพ์ และจำนวนสิทธิบัตร เป็นต้น การประเมินผลลัพธ์ (Outcomes) เช่น จำนวนผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มีการนำไปประโยชน์โดยกลุ่มเป้าหมาย และยอดขายจากการจำหน่ายเทคโนโลยี เป็นต้น และการประเมินผลกระทบ (Impacts) เช่น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในวงกว้างมีการยอมรับเทคโนโลยีโดยกลุ่มเป้าหมายจำนวนมากแล้ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือผลประโยชน์โดยรวมต่อประเทศในรูปของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศที่เพิ่มขึ้น และการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในสังคม เป็นต้น (ACIAR, 2008; สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2550; มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2555a และ 2555b)

งานวิจัยในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก คือ การวิจัยพื้นฐาน (Basic research) การวิจัยประยุกต์ (Applied research) และการวิจัยประเภทพัฒนาทดลอง (Experimental Development) (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2550) ในกรณีงานวิจัยพื้นฐาน อาจยังไม่เกิดผลกระทบในวงกว้างการประเมินจะมุ่งเน้นที่การนำไปใช้ประโยชน์เชิงวิชาการในอนาคต (Arnold and Balazs, 1998) กรณีงานวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์สังคม และงานวิจัยเชิงนโยบาย ซึ่งจัดเป็นงานวิจัยประเภทประยุกต์และพัฒนาทดลอง ผลกระทบของงานวิจัยมีความแตกต่างกันตามระดับการยอมรับเทคโนโลยี (Kilpatrick, 1998; Purdon et al., 2001) กรณีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบจำเป็นต้องใช้ความละเอียดในการพิจารณา ทั้งในแง่ภูมิที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต และเป็นผลผลิตของงานวิจัย ซึ่งต้องอาศัยเทคนิคการประเมินค่าสิ่งแวดล้อมเข้ามาประกอบการประเมินด้วย (Waibel, 2004) ดังนั้น การประเมินผลกระทบของงานวิจัยจึงมีความแตกต่างกันตามประเภทของงานวิจัย

การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ เป็นวิธีการที่ใช้ในการประเมินผลกระทบของงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยเด่นที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างแล้ว การวัดผลกระทบ (Impacts) สามารถวัดผ่านการเปลี่ยนแปลงของผลผลิตหรือต้นทุนจากการมีโครงการวิจัยมีวิธีวัดหลายรูปแบบ การวิเคราะห์เชิงปริมาณเป็นหนึ่งในวิธีการที่นิยมใช้วัดผลกระทบภายหลังเสร็จสิ้นโครงการวิจัยไปแล้ว (Griliches, 1998) วิธีการประเมินผลกระทบทางเศรษฐศาสตร์ (Economic impact assessment approach) แบ่งออกได้เป็น 2 วิธีหลักๆ คือ วิธีทางเศรษฐมิติ (Econometric approach) (Khandker, Koolwal and Samad, 2010) และวิธีการวัดส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Economic surplus approach) การเลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษาและข้อมูลประกอบการศึกษา ในภาพรวมทั้งสองวิธีเริ่มต้นด้วยการวัดผลประโยชน์จากงานวิจัยโดยมีแนวทางการวัดที่ต่างกัน แต่สามารถวัดค่าออกมาได้ใกล้เคียงกัน (Davis, 1981) และส่วนมากจะนำผลประโยชน์ที่วัดได้มาคำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในรูปของอัตราผลตอบแทนภายใน (Internal rate of return) หรือมูลค่าสุทธิปัจจุบัน (Net present value) หรืออัตราผลประโยชน์ต่อต้นทุน (Benefit-cost ratio) (Alston et al., 1998; Evenson, 2001; เยาวเรศ ทับพันธุ์, 2543)

ในงานวิจัยครั้งนี้ จะใช้วิธีการวัดส่วนเกินทางเศรษฐกิจหรือการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากการมีงานวิจัย ซึ่งเป็นวิธีการวัดการเปลี่ยนแปลงสวัสดิการของสังคมจากผลประโยชน์สุทธิที่สังคมได้รับจากการมีงานวิจัย เช่น การเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น การพัฒนาคุณภาพสินค้า การประหยัดทรัพยากร

โดยลดต้นทุนการผลิตหรือลดค่าใช้จ่ายด้านการบริโภค และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น เป็นต้น โดยผลประโยชน์สุทธิที่เกิดกับสังคมก็คือส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Economic surplus) (Alston *et al.*, 1998; CGIAR, 2008) ในรูปผลรวมของส่วนเกินของผู้ผลิตและของผู้บริโภค ใน 2 กรณี คือ เมื่อโครงการวิจัยก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิต (ภาพที่ 2.2ก) หรือเมื่อโครงการวิจัยก่อให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่าย (ภาพที่ 2.2ข) วิธีการนี้เป็นวิธีที่นิยมใช้ในการประเมินผลกระทบจากงานวิจัยระดับย่อย ได้แก่ รายโครงการ วิธีการวัดส่วนเกินทางเศรษฐกิจจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวิธีการประเมินโครงการ หรือ Project Evaluation (Evenson, 2001) โดยมากจะประยุกต์ใช้กับกรณีการเลือกประเมินโครงการวิจัยที่ประสบความสำเร็จหรือมีความโดดเด่นด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การประเมินโครงการวิจัยข้าวโพดพันธุ์ผสมในสหรัฐอเมริกา (Griliches, 1957) การประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาคุณภาพและลดต้นทุนการผลิตข้าวหอมมะลิ (สมพร อิศวิลานนท์, 2547) และการประเมินการยอมรับมะละกอที่ผ่านการตัดแต่งทางพันธุกรรมในประเทศไทย (Napasintuwong and Traxler, 2009) เป็นต้น การประเมินผลกระทบของโครงการเด่นในงานวิจัยครั้งนี้ อาศัยการประเมินโดยวิธีนี้เช่นกัน

ก. เมื่อโครงการวิจัยก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิต

ข. เมื่อโครงการวิจัยก่อให้เกิดการประหยัดค่าใช้จ่าย

ที่มา: ปรับปรุงจาก Alston *et al.* (1998)

ภาพที่ 2.2 การวัดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการมีงานวิจัย

2.3 แนวทางการบริหารจัดการงานวิจัยและขับเคลื่อนผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ประโยชน์จากงานวิจัยนอกจากจะก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ สร้างนวัตกรรมและความเข้าใจในองค์ความรู้ รวมถึงนำไปใช้ในการตัดสินใจ วางแผน ตลอดจนกำหนดทิศทางนโยบายของประเทศ ก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคล เช่น สร้างคน สร้างนักวิจัย สร้างฐานสติปัญญาของประเทศ อีกทั้งการลงทุนในงานวิจัยยังให้ผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจสูง หากมีการบริหารทุนวิจัยอย่างถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากงบประมาณทางด้านการวิจัยของประเทศมีอยู่จำกัด สิ่งสำคัญที่ผู้บริหารงานวิจัยควรคำนึงถึง คือ งานวิจัยที่ดำเนินการนั้นสามารถตอบหรือแก้ไขปัญหาให้เฉพาะคนส่วนน้อยเท่านั้น (Imbalance) เป็นการศึกษาที่ไม่ครบวงจรและไม่เป็นประโยชน์ (Fragmentation) ถูกจำกัดงบประมาณและ

กำลังคน (Limited resource) หรือเป็นการลงทุนที่ใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองเกินไป (Wasteful use of resources) สิ่งเหล่านี้เป็นข้อบ่งชี้ถึงการบริหารจัดการงานวิจัยที่ไม่มีคุณภาพ (จรัส, 2558) ดังนั้น การบริหารจัดการงานวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผล และการขับเคลื่อนผลงานวิจัยให้เกิดการใช้ประโยชน์ในวงกว้างจึงเป็นสิ่งสำคัญ

2.3.1 แนวทางการบริหารจัดการงานวิจัย

หากพิจารณาตามลักษณะของการบริหารงานวิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ คือ ระดับโครงการวิจัย มีลักษณะที่ศึกษาเพื่อตอบโจทย์เชิงลึก มีความจำเพาะเจาะจง อาจจะไม่เน้นความเชื่อมโยงมากนัก ซึ่งในขณะที่ระดับแผนงานหรือชุดโครงการวิจัย จะเป็นการตอบโจทย์กระจายในวงกว้าง หรือในระดับมหภาค ซึ่งต้องอาศัยความเชื่อมโยงจากศาสตร์หลายสาขา (Multidiscipline) (จันทร์จรัส, 2558ก) ระดับยุทธศาสตร์ และระดับองค์กร ซึ่งการบริหารจัดการงานวิจัยทั้ง 4 ระดับจะมีความยากง่ายและซับซ้อนแตกต่างกัน แต่มีเป้าหมายหลักเดียวกัน คือ กำหนดทิศทางการจัดสรรทรัพยากรทางด้านการวิจัย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

มุมมองของหน่วยงานหรือองค์กรให้ทุนวิจัย

เมื่อพิจารณาการบริหารจัดการงานวิจัยตามกระบวนการวิจัย สามารถเริ่มจากกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยในที่นี้หน่วยงานหรือองค์กรให้ทุนวิจัย¹ อาจเริ่มจากการพิจารณาฐานข้อมูลโครงการวิจัย² ประกอบกับบริบทสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมว่าโจทย์วิจัยใดได้ถูกจัดทำไปแล้ว และหรือยังขาดประเด็นใดที่จะมาช่วยเติมเต็ม รวมถึงผู้ใช้ผลงานวิจัยหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีความต้องการอะไร ซึ่งงานวิจัยเชิงพื้นที่หรือชุมชน (Area-based research) ควรจะเปิดโอกาสให้ชุมชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโจทย์วิจัย ทั้งนี้การพัฒนาโจทย์วิจัยของชุดโครงการขนาดใหญ่อาจต้องอาศัยคณะผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญช่วยพิจารณาโดยจัดทำเป็นโครงการเฉพาะเพื่อพัฒนาโจทย์ก็ได้ซึ่งโจทย์ดังกล่าวอาจมาจากตัวนักวิจัยเอง และหรือจากผู้บริหารงานวิจัยเล็งเห็นถึงโจทย์สำคัญเร่งด่วนที่ควรจะต้องดำเนินการศึกษา ทั้งนี้ควรอยู่ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์และภารกิจของหน่วยงานและองค์กร³ และสิ่งที่สำคัญคือโจทย์วิจัยจะต้องมองเห็นผู้ใช้ (User) ผลการศึกษาตั้งแต่เริ่มต้น (จันทร์จรัส, 2558)

ขั้นตอนต่อมา คือ การประกาศรับข้อเสนอโครงการวิจัย ซึ่งกระบวนการนี้เป็นการสร้างความโปร่งใสของหน่วยงานให้ทุน เพื่อเปิดโอกาสให้นักวิจัย รวมถึงนักวิจัยรุ่นใหม่ได้จัดส่งข้อเสนอโครงการวิจัยมายังหน่วยงานให้ทุนวิจัยพิจารณา ในการนี้ข้อเสนอโครงการที่ไม่สมบูรณ์หรือเหมาะสมพอที่จะให้การสนับสนุนเงินทุน การให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิต่อนักวิจัยเพื่อใช้ในการปรับปรุงข้อเสนอโครงการดังกล่าว ถือว่าเป็นการช่วยส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรด้านการวิจัยในประเทศทางหนึ่ง อนึ่ง

¹ในการนี้ ลักษณะของกรอบโจทย์วิจัยขึ้นอยู่กับภารกิจของหน่วยงานและองค์กร

²การจัดทำฐานข้อมูลโครงการวิจัยให้เป็นระบบมีรายละเอียดของผลการดำเนินงานของโครงการวิจัย เช่น ชื่อโครงการ ประเภทงานวิจัย งบประมาณ ระยะเวลาการดำเนินงาน จำนวนนักวิจัยและผู้ช่วย ความเชี่ยวชาญของคณะนักวิจัย ผลการประเมินความก้าวหน้า (ควรเชื่อมต่อกับฐานข้อมูลผู้ทรงคุณวุฒิผู้ประเมิน) ผลการประเมินเมื่อโครงการสิ้นสุด ข้อมูลผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากงานวิจัย จะช่วยให้หน่วยงานหรือองค์กรให้ทุนวิจัยสามารถนำข้อมูลดังกล่าวประกอบการพิจารณาผลการดำเนินงาน และวางแผนการดำเนินงานของหน่วยงานหรือองค์กรได้ในอนาคต

³ได้แก่ หน่วยงานราชการและหน่วยบริหารจัดการทุนวิจัย ซึ่งในปี 2556 การจัดสรรงบประมาณเพื่อการวิจัยของประเทศประมาณ 3.6 หมื่นล้านบาท (จุฬารัตน์, 2557) ได้จัดสรรให้กับหน่วยงานรัฐ 60% ที่เหลือถูกจัดสรรให้กับหน่วยบริหารจัดการทุนวิจัย

ในโจทย์วิจัยบางประเภทที่มีความเร่งด่วน ต้องอาศัยนักวิจัยอาวุโสที่มีความเชี่ยวชาญจัดทำ ทางหน่วยงานให้ทุนอาจเปิดเป็นช่องทางพิเศษ หรือ Fast track เพื่อพิจารณาหานักวิจัยอาวุโสที่เหมาะสมและยินดีที่จะมาพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกัน (สมพร, 2556)

ในการคัดเลือกข้อเสนอโครงการวิจัยที่มีความเหมาะสม อาจจะต้องมีการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญเพื่อพิจารณาอ่านประเมินข้อเสนอโครงการวิจัยให้เหมาะสมกับประเด็นงานวิจัยนั้นๆ (Matching) จึงมีความสำคัญ ซึ่งการจัดทำฐานข้อมูลของผู้ทรงคุณวุฒิจะมีส่วนช่วยให้การคัดเลือกข้อเสนอโครงการวิจัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านอาจไม่ได้ให้ข้อคิดเห็นละเอียดเพียงพอ ที่จะใช้ในการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย รวมถึงการจัดส่งแบบประเมินคืนตามเวลาที่กำหนด⁴ อนึ่ง การจัดประชุมให้นักวิจัยมานำเสนอต่อผู้ให้ทุนและผู้ทรงคุณวุฒิ ก็มีส่วนที่จะช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในการพัฒนาปรับปรุงข้อเสนอโครงการวิจัย โดยเฉพาะในระดับแผนงานหรือชุดโครงการที่บูรณาการนักวิจัยต่างสาขา

การบริหารเมื่อข้อเสนอโครงการวิจัยได้รับการอนุมัติทุน ได้แก่ ระบบการจัดทำสัญญาให้สอดคล้องกับข้อกำหนดประกาศของสถาบันต้นสังกัดของนักวิจัย การแบ่งจ่ายเงินแต่ละงวดให้นักวิจัยควรมีความสอดคล้องกับกิจกรรม และการดูแลเรื่องภาษีรายได้ของนักวิจัย เป็นต้น

การบริหารในระยะดำเนินโครงการ ได้แก่ การประสานระหว่างนักวิจัย การกำกับดูแลติดตามความก้าวหน้าโครงการวิจัยและตรวจรับ รวมถึงการเบิกจ่ายเงินให้นักวิจัย ซึ่งควรมีความคล่องตัวในการดำเนินโครงการวิจัยแต่สามารถตรวจสอบความโปร่งใสได้ ทั้งนี้หากโครงการวิจัยไม่สามารถดำเนินการตามแผนงานที่ตั้งไว้ หรือไม่มีความก้าวหน้าเท่าที่ควรจะเป็น หน่วยงานให้ทุนควรเชิญคณะนักวิจัยมาประชุมหารือกับผู้ให้ทุนและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อทำความเข้าใจและปรับแผนการดำเนินงานในระยะต่อไป ให้สามารถตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้ได้ครบถ้วน

การบริหารเมื่อโครงการสิ้นสุดนั้น นอกจากการประเมินผลงานวิจัยว่าได้ดำเนินงาน และหรือมีเนื้อหาครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างสมบูรณ์หรือไม่ การสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่ผลการศึกษา โดยส่งมอบผลการศึกษาให้แก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้ที่จะใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในรูปแบบที่เหมาะสม จะเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผลักดันการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ นอกจากนี้โครงการวิจัยที่ต้องการศึกษาต่อยอดโครงการที่ต้องการดำเนินงานระยะที่ 2 ต่อจากโครงการระยะแรก หรือโครงการที่ต้องการศึกษาวิจัยแบบเดิมในพื้นที่อื่น จำเป็นจะต้องศึกษาทบทวนจุดอ่อนจุดแข็งจากการดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อใช้ข้อมูลในการวางแผนการดำเนินงานในโครงการต่อไป

การบริหารจัดการที่ได้กล่าวข้างต้นนั้น ต้องใช้การประสานงานและการบริหารจัดการเอกสารเป็นหลัก ซึ่งผู้บริหารงานวิจัยและหรือผู้จัดการงานวิจัยควรให้ความสำคัญ คือ การจัดตั้งคณะทำงานที่เป็น Think Tank ช่วยสนับสนุนการงานวิจัย (Research Advocacy)

มุมมองของนักวิจัย

องค์ประกอบ หรือปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการงานวิจัยของนักวิจัย ได้แก่ 1) โจทย์วิจัยมีความซับซ้อนต้องทำงานหลายสาขานักวิจัยมีความสามารถเฉพาะด้านการประสานงานสร้างความเข้าใจระหว่างคณะนักวิจัย ซึ่งอาจต้องอาศัยบุคคลที่สามให้คำปรึกษา (Mentor) 2) วัตถุประสงค์เฉพาะของแหล่งทุน ส่งผลให้นักวิจัยไม่สามารถกำหนดโจทย์วิจัยเองได้ โดยโจทย์อาจถูก

⁴ ทั้งนี้ ความเหมาะสมของจำนวนข้อเสนอโครงการและการให้ระยะเวลาผู้ทรงคุณวุฒิในการอ่านประเมินก็มีส่วนสำคัญที่ต้องพิจารณาถึง

กำหนดจากหน่วยงานให้ทุน 3) ผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest) หากงานวิจัยมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของหน่วยงานให้ทุน ก็อาจจะส่งผลให้การศึกษาบิดเบือนไปจากที่ควรจะเป็น และ 4) ระบบการบริหารการเงิน ซึ่งนักวิจัยบางท่านอาจไม่มีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการงบประมาณวิจัย เป็นต้น วิจารณ์ พานิช (2553) ได้กล่าวว่า “การบริหารงานวิจัย เป็นงานที่ทำหายและสนุก เป็นงานที่เปิดโอกาสให้ใช้ความคิดริเริ่มสูง เป็นงานสร้างสรรค์ คือเปิดโอกาสให้มีจินตนาการได้เต็มที่ แล้วโยงจินตนาการสู่สภาพความเป็นจริง เปิดโอกาสให้ได้สัมผัสและแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้ทรงคุณความรู้และมีสติปัญญาสูง และที่สำคัญที่สุดเป็นงานที่ก่อคุณประโยชน์สูงยิ่งแก่ประเทศชาติในระยะยาว”

2.3.2 การขับเคลื่อนผลงานวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์

งานวิจัยที่มีคุณภาพจะก่อให้เกิดคุณค่าได้นั้น ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย โดยงานวิจัยพื้นฐาน (Basic research) จะเน้นการสร้างองค์ความรู้พื้นฐานหรือความรู้ใหม่ เพื่อขยายความรู้ทางวิชาการ มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการ ซึ่งงานวิจัยประเภทนี้สามารถใช้ต่อยอดงานวิจัยในขั้นต่อไป โดยมุ่งหวังให้เกิดการตีพิมพ์เผยแพร่ในวงการวิชาการเป็นสำคัญ งานวิจัยประยุกต์ (Applied research) มีเป้าหมายเพื่อนำผลการศึกษาไปใช้แก้ปัญหา หรือใช้ในการกำหนดแผนงาน นโยบาย และตัดสินใจ โดยมุ่งเน้นการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติเป็นสำคัญ ประโยชน์จากงานวิจัย⁵ อาจถูกนำไปใช้ในเชิงนโยบาย เชิงสาธารณะ หรือเชิงพาณิชย์ ซึ่งการนำผลการวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์ได้อย่างจริงจังนั้น ต้องอาศัย “การจัดการ” ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การจัดการให้ “ผู้ใช้” (User) เข้ามาร่วมตั้งโจทย์วิจัยร่วมในคณะกรรมการกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ร่วมทำงานวิจัย หรือร่วมลงทุนในการวิจัยการจัดประชุมเสนอผลงานวิจัยโดยเชิญ “ผู้ใช้” (User) มาร่วมอภิปรายและร่วมประชุมหากเป็นผลงานวิจัยเพื่อนโยบายสาธารณะ จะต้องนำเสนอผลการศึกษารูปแบบเปิดเผยต่อสื่อมวลชนและสาธารณชนทั่วไป เพื่อเปิดโอกาสในการวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนรับรู้ผลงานวิจัยอย่างกว้างขวาง และสะท้อนความเห็นไปสู่ผู้กำหนดนโยบาย เป็นต้น กระบวนการเพื่อนำผลงานวิจัยไปสู่ผู้ใช้ประโยชน์จะต้องดำเนินการร่วมกันระหว่างหน่วยงานให้ทุนสนับสนุน นักวิจัย และผู้ใช้ผลงานวิจัย จึงจะเกิดการนำผลการวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง (วิจารณ์, 2553)

สำหรับงานวิจัยในเชิงสังคมและชุมชนหรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น⁶ มีจุดมุ่งหวังเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของชาวบ้านหรือชุมชน เป็นการติดต่อหาทางปัญญาในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาโอกาสให้เกิดผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม งานวิจัยลักษณะนี้จะมีความเป็นวิชาการน้อยกว่า กระบวนการวิจัยมีลักษณะไม่ซับซ้อน เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติ (Action research) แต่จะต้องมีคำถามวิจัยที่ชัดเจน มีการเก็บข้อมูลจากการทดลองดำเนินงาน และมีการวิเคราะห์ผลเพื่อสรุปบทเรียน ซึ่งการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและเรียนรู้ จะก่อให้เกิดการเข้าใจ และสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้อย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ การจัดการทางปลายน้ำ (เมื่องานวิจัยเสร็จสิ้น) ควรตอบได้ว่าใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ควรตอบได้ว่า หน่วยงานใด ใช้ทำอะไรงานวิจัยที่ก่อให้เกิด

⁵ในที่นี้หมายถึงประโยชน์ต่อผู้ใช้โดยตรง

⁶เนื่องจากสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. มีภารกิจในการสนับสนุนงานของมูลนิธิโครงการหลวง ซึ่งเน้นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเพื่อสร้างประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน ดังนั้นในการศึกษานี้ จึงเน้นนำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนผลงานวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์ของงานวิจัยในเชิงสังคมและชุมชนหรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นหลัก

การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ควรตอบได้ว่า กลไกพัฒนาคือใคร (แก้ไขปัญหอะไรในพื้นที่) ใช้ตัดสินใจอะไร (แก้ไขปัญหายังไร) งานวิจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ควรตอบว่า ต้องการแก้ปัญหาอะไร ต้องการข้อมูลความรู้อะไร และใครเป็นผู้มีพลังในการขับเคลื่อน (สีลาภรณ์, 2558) นอกจากนี้ สุธีระ ประเสริฐสรรพ (2552) ได้กล่าวว่า “งานวิจัยที่จะใช้ประโยชน์ได้จริงนั้น ต้องมีเป้าหมายการทำเป้าหมายที่เห็นชัดที่สุด คือ การคิดทำวิจัยแบบที่ใช้ปัญหาเป็นฐานความต้องการทำ”

2.4 นโยบายและแนวทางการวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. จัดตั้งขึ้นเนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายที่จะสนับสนุนงานโครงการหลวงและขยายผลงานโครงการหลวงในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมบนที่สูงของประเทศไทยให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืน โดยการเสริมสร้างและการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น การเก็บรักษาคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ การถ่ายทอดองค์ความรู้จากโครงการหลวง และการผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูง ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู ป่าต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการแลกเปลี่ยนทางวิชาการในระดับนานาชาติเพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ ในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีเป้าประสงค์ของยุทธศาสตร์ 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนเป้าหมายมีความมั่นคงในอาชีพและรายได้ จากการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางของโครงการหลวง 2) ด้านสังคม เพื่อให้ชุมชนเป้าหมายบนพื้นที่สูงมีความเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ จากการสนับสนุนโครงการหลวงและขยายผลโครงการหลวง 3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์และสิ่งแวดล้อมดี จากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 4) ยุทธศาสตร์ด้านบริหารจัดการ เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ และพัฒนาอุทยานหลวงราชพฤกษ์ให้มีคุณภาพระดับนานาชาติและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2557a)

2.4.1 นโยบายการดำเนินงานของสถาบัน

นโยบายการดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์หลัก คือ สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาโครงการหลวงและดำเนินการขยายผลโครงการหลวงให้เกิดประโยชน์ต่อพื้นที่สูงส่วนใหญ่ของประเทศ รวมทั้งให้ความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทางวิชาการด้านการวิจัยและการพัฒนาพื้นที่สูงในระดับนานาชาติ โดยในการปฏิบัติงานของสถาบันมีหลักการดำเนินงานที่สำคัญ 2 ประการ คือ

1) หลักการทำงานของโครงการหลวงที่สำคัญคือ การวิจัยเพื่อนำผลไปให้เกษตรกรบนพื้นที่สูงได้ใช้ประโยชน์และเป็นไปตามความต้องการของตลาด การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชหลายๆ ชนิด และการสำรวจและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

2) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน สถาบันจึงมียุทธศาสตร์ที่ไม่เร่งผลเลิศจนเกินไป มีความรอบคอบระมัดระวัง มีการวิจัยและทดลองปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลจริง รวมทั้งการส่งเสริมให้มีรายได้จากการขายผลผลิตสู่ตลาด เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ที่จะอยู่ได้อย่างดี ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเอง รวมถึงการส่งเสริมคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความอดออม และการเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2557a)

2.4.2 การวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่สูงที่ผ่านมา

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงดำเนินงานวิจัยเพื่อสนับสนุนงานโครงการหลวงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 โดยมีการร่วมมือดำเนินงานวิจัยจากมูลนิธิโครงการหลวง สถาบันการศึกษา และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 38 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 21 อำเภอ 5 จังหวัด เพื่อสร้างรายได้จากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรบนฐานความรู้ที่เหมาะสม โดยสนับสนุนการวิจัยเชิงบูรณาการองค์ความรู้จากผลการวิจัยของโครงการหลวง เช่น เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว ศักยภาพการแข่งขันของสินค้าการเกษตร การจัดการองค์ความรู้ของโครงการหลวง และรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีของโครงการหลวง (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2557a)

นอกจากนี้ ได้ดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง ซึ่งเป็นการร่วมมือดำเนินการวิจัยจากสถาบันการศึกษา และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ของโครงการขยายผลโครงการหลวง 29 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด เพื่อสร้างรายได้จากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรบนฐานความรู้ โดยใช้ทุนองค์ความรู้จากโครงการหลวงและปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมแต่ละท้องถิ่นศึกษาและทดสอบความเหมาะสมขององค์ความรู้จากโครงการหลวงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาแหล่งอาหารชุมชน รวมทั้งรวบรวม อนุรักษ์ และต่อยอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นที่สูง เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมในระดับชุมชน โดยมีแผนงานวิจัยและพัฒนา ผลการดำเนินงานวิจัยตั้งแต่ พ.ศ. 2550-2557 (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงb, 2557) ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 จำนวนโครงการตามแผนงานวิจัยและพัฒนาของ สวพส. ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550-2557

แผนงานวิจัย	จำนวน (โครงการ)	ร้อยละ
แผนงานวิจัย ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550-2555		
1. แผนงานวิจัยและพัฒนาสนับสนุนงานโครงการหลวง	101	33.01
2. แผนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง	196	64.05
3. แผนงานการส่งเสริมเครือข่ายความร่วมมือกับนานาชาติ	6	1.96
4. แผนงานจัดการความรู้และพัฒนางานวิจัย	3	0.98
รวม	306	100
แผนงานวิจัย ปีงบประมาณ พ.ศ. 2556-2557		
1. แผนงานวิจัยสนับสนุนการเสริมสร้างประสิทธิภาพการผลิตและการตลาด	65	48.15
2. แผนงานวิจัยด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคม	57	42.22
3. แผนงานด้านการตลาดของผลผลิตเพื่อเตรียมรองรับการเปลี่ยนแปลง	7	5.19
4. แผนงานการจัดการองค์ความรู้และบูรณาการงานวิจัยบนพื้นที่สูง	6	4.44
รวม	135	100
จำนวนโครงการทั้งหมด	441	

ที่มา: ฐานข้อมูลโครงการวิจัยของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

การวิจัยและพัฒนา ในช่วงปีงบประมาณ พ.ศ. 2550-2555 มุ่งพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนงานของโครงการหลวง และสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการรวบรวม การเก็บรักษา การสังเคราะห์และพัฒนานวัตกรรมต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพัฒนาสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 แผนงาน ได้แก่ 1) แผนงานวิจัยและพัฒนาสนับสนุนงานโครงการหลวง 2) แผนงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง และ 3) แผนงานส่งเสริมเครือข่ายความร่วมมือกับนานาชาติการวิจัยและพัฒนา ส่วนปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 มีแผนงานเหมือนกับ 5 ปีที่ผ่านมา แต่เพิ่มแผนงานในส่วนการจัดการความรู้และพัฒนาวิจัย ยกตัวอย่างเช่น การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน การเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริการความรู้และศูนย์บ่มเพาะเทคโนโลยี และการวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ในการลงทุนการผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2556-2557 มีแผนงานที่เน้นสนับสนุนเสริมสร้างประสิทธิภาพการผลิตและตลาด การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ และแผนงานการบริหารจัดการงานวิจัย งานด้านสังคมการตลาดของผลผลิตเพื่อเตรียมรองรับการเปลี่ยนแปลง และการจัดการองค์ความรู้และบูรณาการการวิจัยและบนพื้นที่สูง

ในปัจจุบัน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 การดำเนินการวิจัยและพัฒนาจะสอดคล้องกับปีงบประมาณ พ.ศ. 2556-2557 ในด้านการเสริมสร้างประสิทธิภาพการผลิตและตลาด ในส่วนแผนงานวิจัยการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเน้นเรื่องการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพ และมีมิติด้านสังคม นำไปสู่แผนงานการวิจัยเพื่อกำหนดนโยบายและกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรองรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต จากผลงานวิจัยต่างๆ ในรอบ 10 ปีของ สวพส. ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยตรง การสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เหมาะสมบนพื้นที่สูง รวมทั้งส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม จึงนำมาซึ่งการจัดทำโครงการศึกษาผลสำเร็จงานวิจัยต่อการพัฒนาพื้นที่สูง โดยจะสอดคล้องกับแผนงานวิจัยของสถาบัน คือ แผนงานการจัดการองค์ความรู้และบูรณาการงานวิจัยบนพื้นที่สูง ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางการบริหารจัดการและจัดสรรเงินทุนวิจัยเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม และบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนต่อไป (สมพร อิศวิลานนท์ และสุวรรณา ประณีตวาทกุล, 2547)

ด้านผลการดำเนินวิจัยที่ผ่านมา สามารถแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มเพิ่มผลผลิตและการตลาดทำให้เกษตรกรลดใช้สารเคมีและมีวิถีปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวที่ถูกต้อง เกิดการเรียนรู้ในการวางแผนการตลาด แผนการผลิต รวมไปถึงการจัดการผลผลิตให้มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค และผู้บริโภคเพื่อสร้างรายได้เพิ่มให้แก่ชุมชนและการพัฒนาตลาดภายในชุมชนให้สามารถรองรับผลผลิตของชุมชนได้ รวมไปถึงได้ทราบต้นทุนและผลตอบแทน เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดแผนการดำเนินงาน และการจัดการในกระบวนการผลิต 2) กลุ่มความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นการดำเนินงานเพื่อสนองแนวพระราชดำริธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) โดยเสริมให้คนอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข ซึ่งเน้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและการอนุรักษ์ พันธุ์พืชหายากโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสำรวจรวบรวมพันธุ์พืชที่มีศักยภาพสำหรับพัฒนาเป็นพืชพลังงาน ทั้งนี้ทำให้ชุมชนได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ พันธุ์พืช และการใช้ประโยชน์จากพืชต่างๆ และนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าในเชิงการค้าด้วย 3) กลุ่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องจากปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม จึงได้มีการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การจัดการดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม ส่งผลให้ผลผลิตของ

เกษตรกรเพิ่มขึ้นและเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย นอกจากนี้การสนับสนุนให้ปลูกป่าไม้ก็สามารถช่วยสร้างรายได้และทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นด้วย และ 4) กลุ่มสังคมและนโยบาย จะพบว่าปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดี เช่น วิถีคิดและโลกทัศน์ของชุมชนในการวางแผนทรัพยากรธรรมชาติ การรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การมีกลุ่มแกนนำสามารถที่จะช่วยขับเคลื่อนปกป้องดูแลรักษาป่า และการเรียนรู้เพื่อปรับตัวต่อสถานการณ์ภายนอกที่จะเข้ามากระทบต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2555)

